İVO ANDRİÇ • **Lanetli Avlu**

Prokleta Avlija
© 2015 The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia

İletişim Yayınları 2795 • Dünya Edebiyatı 258
ISBN-13: 978-975-05-2716-6
© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2019, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Güneş Akkor
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Stanisław Chlebowski, "Çerkes Muhafızlar", 1880
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Naci Ozansoy
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İVO ANDRİÇ

Lanetli Avlu

Prokleta Avlija

ÇEVİREN ***Müge Günay***

BARIŞ ÖZKUL'UN ÖNSÖZÜYLE

iletişim

İVO ANDRİÇ 9 Ekim 1892'de Bosna-Hersek'te Travnik yakınlarındaki Dolac köyünde, orta sınıf bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Andriç, teyzesinin yanına Višegrad'a taşındı. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra 1903 yılında annesinin yanına döndü. Ortaöğrenimine Saraybosna'da başlayan Andriç, ilk şiirini on dokuz yaşında yazdı. 1913'te Zagreb Üniversitesi'nden Viyana Üniversitesi'ne geçiş yaptı. 1918'te şiirlerini *Ex Ponto* adlı kitabında derledi. Bu eserini 1920'de *Nemiri* (Huzursuzluklar) izledi. Eserlerinde, 20. yüzyılın başlarındaki Bosna'dan yola çıkarak tüm insanlığın sorunlarını işledi. Felsefe lisansının ardından 1924'te Slav kültürü ve edebiyatı alanındaki yüksek lisans öğrenimini tamamladı. "Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek'te Kültür Yaşamı" konulu doktora tezini verdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin özgürlüğü için mücadele etti. Milliyetçi etkinliklerinden dolayı Avusturya-Macaristan yetkilileri tarafından bir süre gözaltında tutuldu. 1924 yılında Yugoslav Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladı. Budapeşte, Madrid, Cenevre ve Berlin'de dış görevlerde bulundu. 1920-1930 yılları arasında hikâyelerini derlediği kitaplar yayımladı. İlk derlemesiyle Slav Kraliyet Akademisi Ödülü'ne layık görüldü. 1926'da aynı akademiye üye olarak seçildi. 1941'de Nazilerin Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlayan süreçte inzivaya çekildi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yazarak geçirdi. Bu dönemde *Drina Köprüsü*, *Travnik Günlüğü* ve *Gospodica*'yı (Saraybosnalı Kadın) yazdı. Savaştan sonra *Nove pripovetke* (Yeni Hikâyeler, 1948) ve *Lanetli Avlu* (1954) adlı kitapları yayımladı. Bosna'nın tarihini anlattığı romanı *Drina Köprüsü* ile uluslararası üne kavuştu. 1949 yılında Yugoslavya Federal Meclisi'ne Bosna temsilcisi olarak seçildi ve Yugoslav Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1961'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı ve bu ödül edebiyat dünyasında özel olarak *Drina Köprüsü*'ne verilmiş gibi kabul edildi. Aynı yıl Yugoslavya'da her sene verilen Hayat Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. 1975'te Belgrad'da hayatını kaybetti. *Ömer Paşa* ölümünden sonra, 1977 yılında yayımlandı.

ÖNSÖZ

BARIŞ ÖZKUL

İvo Andriç, 1892 Travnik doğumlu. O tarihte Avusturya-Macaristan sınırları içinde olan Travnik, on dört yıl öncesine kadar (1878) Osmanlı toprağıydı. Bu yakın Osmanlı mirası Andriç'in çocukluğunun geçtiği Višegrad'da elle tutulur bir olguydu.

Andriç ortaokulu Saraybosna'da bitirdikten sonra üniversitede felsefe okudu. İlk gençliğinde Viyana, Graz, Zagrep gibi şehirlerde bulundu. 1914'te 22 yaşında Habsburg rejimini protesto ettiği için hapse atıldı (Arşidük Ferdinand'ın uğradığı suikastın ardından). Hapiste geçirdiği üç yılda harıl harıl edebiyat ve felsefe okudu; erken dönem yapıtlarında Kierkegaard'dan etkilenip karamsar bir bakış geliştirdi.

Tito döneminde "Yugoslavya'nın Tolstoy'u" diye anılan Andriç'in yapıtlarında memleketi Bosna'nın önemli bir yeri vardır. Bosna, Andriç'te bir etnik-kültürel çeşitlilik simgesidir: 1463'ten 1878'e kadar Osmanlı toprağı olan Bosna 1878'de Avusturya "protektorat"ı olmuş; 1908'de Avusturya tarafından resmen ilhak edilmiş; 1918'de ise Sırplar, Hırvatlar ve Slovenlerden meydana gelen yeni devlete (Yugoslavya adını 1929'da alacaktır) dâhil olmuştur. Ortodoks Sırplar, Katolik Hırvatlar, Müslümanlar ve Yahu-

diler'in bir arada olduğu bu enternasyonal Bosna tablosuna Andriç'in *Travnik Günlüğü*, *Ömer Paşa* gibi yapıtlarında Batı Avrupa ülkelerinden yöreye gelen elçiler de eşlik ederler.

Bosna'nın tarihinde tanıklık ettiği bu çeşitliliğin yanısıra on yedi yıl boyunca (1924-1941 arası) Graz, Budapeşte, Roma, Madrid ve Cenevre'de Yugoslayva elçisi olarak görev yapması da Andriç'in dünya bilgisini epey arttırmış olmalıdır (Altı-yedi dil öğrenmiştir).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Andriç'in edebiyat ve düşünce sahasında en verimli olduğu yıllardır. 1941'de Yugoslavlarla Naziler arasında saldırmazlık paktı imzalandığında Andriç, Berlin elçisi olarak Almanya'da bulunmaktadır; Prens Paul hükümetinin devrilmesi ve Belgrad'ın Naziler tarafından işgaliyle paktın hükümsüz kalması sonucunda Belgrad'a döner ve kalan dört yılı Belgrad'daki bir apartman dairesinde kitaplarını yazarak geçirir. Bu dört yılda ona Nobel (ve "Yugoslavya'nın Tolstoy'u" lakabını) kazandıran *Drina Köprüsü*, *Bosna Üçlemesi*'ni kaleme alır. 1945'te yayımlanan *Bosna Üçlemesi*, on yıl sonra İngilizceye çevrilecektir.

Dünya savaşları biter bitmez Andriç kâh diplomat kâh vekil olarak siyasete atılır. Birinci savaşın ardından kurulan yeni Yugoslav devletinde diplomat olurken ikincisinin ardından kurulan Komünist Yugoslavya'da hem Ulusal Meclis üyesi hem de Edebiyatçılar Sendikası başkanı seçilir. Tito'nun Yugoslavya'sı Sovyetler'den farklı olarak edebiyatçılara "göreli bir özerklik" tanımış; "sosyalist gerçekçiliğin" doğrularını yazma baskısıyla karşılaşmayan Andriç'in *Drina Köprüsü* gibi yapıtları Tito tarafından övgüyle karşılanmıştır.

* * *

Lanetli Avlu (Prokleta avlija), Andriç'in hapsedilme deneyimi üzerine yazdığı öykülerin en başarılı olanıdır. Erken dönem yapıtlarında Andriç'in Kierkegaard etkisi altında karamsar bir bakış geliştirdiğini belirtmiştik. *Lanetli Avlu* bu karamsar bakışı bir cezaevi avlusuna yönelterek tarih-içinde tarih, öykü-içinde-öykü formunda bir hapishane kroniği sunar.

Osmanlı İstanbul'unda geçen öykünün "lanetli avlusu"nda toplaşan mahkûmlar arasında –tıpkı Andriç'in Bosnası'nda olduğu gibi– Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar bir arada bulunurlar ve cezaevi avlusunun karamsar ve klostrofobik atmosferine kişisel ile tarihseli birleştiren öyküleriyle direnirler. Mahkûmlardan birinin öyküsü Osmanlı şehzadesi Cem Sultan'ın sürgün ve hapis deneyimine açılır: Kendisini Cem Sultan'la özdeşleştiren mahkûm, Osmanlı'nın lanetli avlusunda şehzadenin akıbetine uğrar.

Osmanlı toplumunun farklı yönlerini simgeleyen tipleri sıkıştırılmış bir zaman ve mekânda buluşturan bu *hapishane kroniği* aslında büsbütün karamsar sayılmaz. Andriç, insanın karamsarlık ve kötülük karşısındaki direncine, çevresindeki olumsuz şartları değiştirme yetisine inanmaktadır. Cezaevindeki zorluklara öyküleriyle direnen, irade gücüyle sebat eden mahkûmlar bir zaman sonra avlunun lanetini dağıtırlar.

Lanetli Avlu, iradenin sınırlarıyla hesaplaşan bir zirve-anlatısıdır. Andriç'in iradeyi zorlu bir imtihanla sınayan hapishanesi idealist, sapkın, hayalperest, düpedüz yalancı karakterlerle doludur. Mahkûmları birbirine bağlayan tutkal, suçluluk duygusudur.

Lanetli Avlu suçluluk duygusunun öykülerin yardımıyla pekâlâ aşılabileceğini; öykülerine sarılan insanın cezaevinin lanetiyle baş edebileceğini gösterir.

Öykü anlatıcısının Müslüman ya da Hıristiyan, Boşnak ya da Ermeni; Türk ya da İtalyan olmasının ise önemi yoktur; bütün büyük edebiyatçılar gibi Andriç de dinsel ve ulusal aidiyetlere eşit mesafededir.

Dušan Puvačić ve
Bosna'daki tüm arkadaşlarımıza...

Kış mevsimiydi, kar binanın kapısına varıncaya kadar her yeri örtmüş, her şeye tek bir renk ve biçim vererek gerçek şeklinden yoksun bırakmıştı. Küçük mezarlık bile bu beyazlığın altında kaybolmuştu, sadece en uzun haçların uçları görünüyordu. Bir tek oradan el değmemiş karın içinden dar bir patika izi seçilebiliyordu. Bir önceki gün Fra Peter'in cenazesine katılanların ayak izleriydi bunlar. Bu ince yol patikanın sonunda eğri büğrü bir daire oluşturacak şekilde genişliyordu, çevresindeki kar yumuşamış killi toprağın pembe rengini almıştı. Göz alabildiğine uzanan beyazlığın içinde, halen karla yüklü gökyüzünün gri çölüne karışan taze bir yaraya benziyordu.

Bütün bunlar Fra Petar'ın odasının penceresinden görülebiliyordu. Dış dünyanın beyazlığı burada hücreyi dolduran uyuşuk gölgelerin içinde kaybolmuştu ve bu sükûnet hâlen işleyen sayısız saatinin sessiz tik taklarına karışmıştı. Kurulmamış saatlerden birkaçı çoktan durmuştu. Sessizliği yalnızca yan odada Fra Petar'ın vefatından sonra arta kalanların listesini çıkaran iki rahibin boğuk sesle atışması bozuyordu.

Yaşlı rahip Mijo Josic anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı. Bu, Fra Petar'la önceden yaşadığı tartışmaların bir yankısıydı, envaı çeşit aleti toplamaya meraklı "ünlü bir saat tamircisi, tüfek ustası ve teknisyen"di rahmetli Fra Petar: manastırın kaynaklarını bunlara harcar ve herkesten itinayla korurdu onları. Sonra Fra Mijo, genç Fra Rastislav'ı listeyi soğuk bir odada hazırlamasınlar diye sobayı yakmayı önerdiği için azarladı.

"Zamane gençleri işte! Hepiniz aynısınız, zavallı ihtiyar kadınlar gibisiniz. Sıcak bir oda öyle mi! Sanki bu kış yeterince odun yakmamışız gibi!"

Yaşlı adam bu sözlerin, daha toprağı mezara oturmamış rahmetli rahibi kınamak gibi algılanabileceğini hissederek sustu. Fakat sonra genç adamı paylamaya devam etti.

"Senin adının "müsrif rahip"[1] olması gerektiğini söylemişimdir hep. Adında bile meymenet yok delikanlı. Eskiden rahiplerin Fra Marko, Fra Mijo, Fra İvo gibi sıradan isimlerle anılması gayet normaldi, fakat şimdi hepiniz romanlardan ya da Tanrı bilir nereden bulduğunuz isimleri kullanıyorsunuz: 'Fra Rastislav', 'Fra Vojislav', 'Fra Branimir.' Sen söyle!"

Genç keşiş bu alaycı sözleri ve suçlamaları elini sallayarak geçiştirdi. Zaten yüzlerce kez duyduğu şeylerdi bunlar ve Tanrı bilir daha ne kadar süre duymaya devam edecekti. Tekrar işe koyuldular.

İki gün önce burada, hayatta olan birinden kalan eşyaların dökümünü yapan bu insanların görünüşünde dikkate değer bir şey vardı. Kendi ihtiyaçları doğrultusunda, kendi yolundan giden muzaffer yaşamı temsil ediyorlardı. Mutlu galipler değillerdi. Tek hünerleri merhumdan daha uzun yaşamış olmalarıydı. Ve belli bir mesafeden baktığınızda hırsızları andırıyorlardı biraz; fakat eşyaların sahibinin geri dönemeyeceğini, çalışmalarını sürdürürken karşılarına çıkıp on-

1 Savurgan anlamına gelen Raspislav kelimesiyle yapılan bir sözcük oyunu – ç.n.

ları şaşırtamayacağını bilen, cezalandırılmayacaklarından emin hırsızları. Büsbütün öyle değillerdi ama vaziyetleri bunu akla getiriyordu.

"Devam et" dedi yaşlı keşiş kaba bir tonda, "Yaz: pense, büyük, Kreševo yapımı. Bir tane."

Bu şekilde, her aleti tek tek kaydederek devam ettiler. Her cümlenin sonunda listelenen nesne fırlatılarak boğuk bir sesle rahmetli Fra Petar'a ait küçük meşe tezgâhının üstünde duran karman çorman alet yığınının üstüne düşüyordu pat diye.

Böyle bir şey gördüğümüzde tüm düşüncelerimiz ister istemez yaşamdan ölüme, eşyaları sayıp onlara el koyan insanlardan bunları kaybeden ve artık herhangi bir şeye ihtiyacı kalmayan çünkü artık kendisi var olmayan kişiye döner.

Fra Petar, şu an üstünden örtüleri ve döşeği kaldırılmış, yalnızca çıplak iskeleti kalan bu geniş sedirde üç gün öncesine kadar uzanır ya da oturur, hikâyeler anlatırdı. Ve şimdi bu genç adam karın altında kalan mezara bakarken aslında o hikâyeleri düşünüyordu. Üçüncü ya da dördüncü kez, Fra Petar'a hikâye anlatmakta ne kadar usta olduğunu söylemiş olmak istedi. Fakat bu artık söyleyemeyeceği bir şeydi.

Birkaç hafta boyunca İstanbul'da kaldığı dönemden epey bahsetmişti. Uzun zaman önceydi bu. Rahipler zor, karmaşık bir iş için Fra Tadija Ostojić'i İstanbul'a göndermişti. Ostojić onların eski yardımcısı ve eski muhafızıydı (unvanları hep 'eski'ydi!); yavaş ve ağırbaşlı ve bu yavaşlığı ve ağırbaşlılığı seven biriydi. Türkçe konuşabiliyordu (yavaş ve ağırbaşlı bir şekilde) ama okuyamıyor ya da yazamıyordu. Bu yüzden ona eşlik etmesi için Fra Petar'ı göndermişlerdi, kendisi yazılı Türkçeye son derece hâkimdi.

İstanbul'da bir yıldan biraz az bir süre kaldılar, işleri halledemeden ellerindeki tüm parayı harcayıp borca bile girdi-

ler. Bütün bunlar Fra Petar'ın bir suçu yokken başına gelen bir talihsizlik sonucu yaşandı. Yetkililerin, masumu suçludan ayırmayı bıraktığı sıkıntılı dönemlerde yaşanan hadiselerden biriydi bu.

Polis, şehre varmalarından kısa bir süre sonra İstanbul'daki Avusturya elçisine gönderilen bir mektup ele geçirdi. Arnavutluk'taki Katolik kilisesinin durumuna ve rahiplere ve inananlara zulüm edilmesine ilişkin geniş kapsamlı bir rapordu bu. Mektubu getiren kişi kaçmayı başarmıştı. O sırada İstanbul'da o bölgeden başka bir rahip bulunmadığı için Türk polisi kendine göre bir mantıkla Fra Petar'ı tutuklamıştı. İki ay boyunca hapishanede gerçek anlamda bir sorgulamadan geçmeden "gözetim altında tutulmuştu."

Fra Petar İstanbul tutukevinde geçirdiği bu iki aydan, başka her şeyden daha sık ve daha canlı bir biçimde bahsederdi. Kopuk kopuk ve parçalar halinde anlatırdı, tıpkı çok hasta birinin çektiği bedensel acıyı ya da sık sık ölümü düşündüğünü saklamaya çalıştığı zaman yaptığı gibi. Bu parçalar birbirini her zaman düzgün bir sırayla takip etmezdi. Hikâyesini anlatırken genellikle bazı şeyleri tekrarlar ya da tüm zaman dilimlerini es geçerdi. Zaman artık kendisi için bir anlam taşımıyormuş gibi konuşurdu, bu yüzden de zamana ya da zamanın başka insanların hayatındaki rolüne bir önem atfetmezdi. Hikâyesi duraklar, devam eder, kendini tekrarlar, tahminde bulunur, geriye döner ve bittikten sonra başka bir şeye eklenir, açıklanır ve genişler; olaylar yer, zaman ve gerçekliği dikkate almadan sonsuza dek gelişirdi.

Bu tip bir anlatım yöntemi elbette birçok şeyi açıklamasız bırakıyordu, fakat genç adam hikâyeyi bölmenin, geri dönüp sorular sormanın uygunsuz olacağını düşündü. En iyisi insanı hikâyesini dilediği gibi anlatması için serbest bırakmaktı.